

УДК 35.071.1

О. Ф. Кобзар

О. М. Ромашко

АНАЛІЗ ЗМІСТУ І СУТНОСТІ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ ЯК ОБ'ЄКТА ПРИПИНЕННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Проаналізовано зміст і сутність масових заворушень як об'єкта припинення підрозділами Національної гвардії України. Досліджено позиції та думки науковців щодо масових заворушень як соціального феномена, протиправного діяння та як об'єкта припинення підрозділами Національної гвардії України.

Обґрунтовано позицію про те, що в сучасному розумінні масові заворушення є не лише соціальним феноменом, а насамперед – кримінально каранним діянням. Водночас з огляду на необхідність їхнього припинення підрозділами Національної гвардії України зазначений соціальний прояв характеризується системою інших критеріїв, що, зі свого боку, не виключає протиправності та високої суспільної небезпечності відповідних дій, а це й зумовлює потребу негайного реагування органами правопорядку на такі процеси.

Доведено, що зміст і сутність повноважень Національної гвардії України загалом і військовослужбовців окремих частин і підрозділів зумовлюють нормативну можливість та об'єктивні обов'язки щодо припинення масових заворушень на території України, таким чином фрагментуючи необхідність припинення масового заворушення як акту протиправної поведінки та потребу в подальшому досудовому розслідуванні таких дій іншими суб'єктами органів правопорядку.

Ключові слова: *заворушення, громадський порядок, безпека, гвардія, Національна гвардія України, поняття, зміст.*

Постановка проблеми. Права і свободи людини і громадянина, кожного індивідуально й у сукупності як членів соціуму є найважливішим інститутом у державному механізмі, обов'язки щодо забезпечення якого покладаються на низку державних інституцій.

Найбільш небезпечними, серед інших, на думку авторів статті, є ті правопорушення, що посягають на громадський порядок та моральність і ставлять під сумнів стан безпеки певної ланки суспільства чи соціуму загалом. Ця категорія діянь і відповідні соціальні відносини охоплюються дією законодавства України, що передбачає відповідальність за них. Проте автори вважають, що крім механізму притягнення до відповідальності чільне місце у цій системі займає також механізм припинення їх вчинення.

Так, одними з найбільш небезпечних серед усіх правопорушень проти громадського порядку і моральності є масові заворушення.

Їхні неконтрольованість і непередбачуваність, висока соціальна та інша небезпека, форма вчинення й окремі способи несуть загрозу для всього суспільства загалом, а окремо – найвищу – для тих осіб, які опинилися поруч випадково.

Національна гвардія України (НГУ) як один із суб'єктів забезпечення правопорядку наділена повноваженнями з припинення масових заворушень. До системи відповідного органу державної влади входять спеціалізовані підрозділи, діяльність яких безпосередньо спрямовується на протидію та припинення масових заворушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід підкреслити, що питання різних аспектів протидії та припинення масових заворушень підрозділами НГУ й іншими суб'єктами правопорядку досліджувало чимало вчених. Чільне місце займають наукові праці О. Бандурки, А. Берлача, С. Гусарова, Р. Калюжного, О. Комісарова, М. Корнієнка,

С. Кузніченка, О. Остапенка, А. Подоляки, Х. Ярмачі, О. Ярмиша та деяких інших учених. Однак, із позиції авторів статті, така широка наукова думка стосовно відповідних проблемних питань потребує додаткових досліджень, що зумовлено динамічністю соціальних процесів, а також триваючим часом відбиття широкомасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України.

Мета статті – визначити теоретико-правову і практичну характеристики поняття і сутності масових заворушень як об'єкта припинення підрозділами Національної гвардії України. Це зумовлює розв'язання таких дослідницьких завдань: 1) надання визначення дефініції «масові заворушення» як комплексної категорії; 2) установлення характерних рис масових заворушень як об'єкта припинення Національною гвардією України; 3) на підставі визначеного кола проблемних питань, пов'язаних із предметом дослідження, окреслення ймовірних шляхів їхнього вирішення.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина Національною гвардією України.

Предметом дослідження є зміст і сутність масових заворушень як об'єкта припинення підрозділами НГУ.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Конституції України людина, її права і свободи, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищими соціальними цінностями. Визначений Основним Законом порядок речей зумовлює необхідність ефективного функціонування органів правопорядку і своєчасне та результативне виконання ними своїх завдань. Так, протидія (запобігання, припинення та інші форми) масовим заворушенням є одним із магістральних напрямів у діяльності НГУ.

Із соціологічних позицій масові заворушення – це організована групою осіб або окремою особою дія, сукупність дій за участю натовпу, спрямована на порушення громадського порядку та громадської безпеки, порушення національного і расового рівноправ'я, вчинена з метою дестабілізації обстановки [1], що зумовлює необхідність забезпечення ефективної протидії їм, оскільки такий тип деструктивного впливу на соціальні відносини і встановлений порядок життєдіяльності суспільства не дозволяє реалізовувати права тим особам, що цього

бажають. Крім того, слід підкреслити, що з наведеного тлумачення розуміється, що масове заворушення має соціальний ефект від комплексу вчинюваних протиправних дій, а це також зумовлює необхідність негайного їхнього припинення відповідними підрозділами в умовах становлення демократичних цінностей.

Як стверджують Б. Айвз і Дж. С. Льюїс, відмінність причин вчинення особами масових заворушень і форм реалізації права громадян збиратися мирно полягає у тому, що ескалація насильства, ймовірніше, відбудеться, по-перше, після недавніх репресій, по-друге, – коли протести не були заздалегідь організовані. Дослідники стверджують, що протести залишаються мирними, коли громадянам надають можливість досягти поставленої мети [2].

Варто зауважити з цього приводу, що у практиці є такі приклади, коли мирне зібрання переростає у масове заворушення і має ознаки відповідного кримінального правопорушення, що зумовлює в цей момент необхідність не просто забезпечення безпеки учасників мирного зібрання, які не приєдналися до масового заворушення, а й у тому числі ненадання можливості правопорушникам розвинути свої злочинні умисли й негативно вплинути на забезпеченість прав і свобод людини і громадянина тих, хто перебуває поруч.

Розглядаючи передумови вчинення масових заворушень, П. Шалдирван звертає увагу на те, що масові заворушення можна розглядати насамперед як один із можливих шляхів розвитку кризових ситуацій у соціальній сфері, котрим передують ті обставини, що є ознаками, які свідчать про можливість початку заворушень: наявність конфліктної ситуації в національній, етнічній, релігійній сферах або соціальне напруження у молодіжних колах (переважно у сфері діяльності молодіжних неформальних рухів; футбольних фанатів; представників екстремістських політичних рухів тощо). У подальшому проходить ескалація конфлікту у вигляді проведення мітингів, демонстрацій, пікетування, інших масових акцій (у тому числі громадянської непокорі); поширення чуток; нагнітання обстановки; створення запасів зброї, підготовка та розповсюдження друкованих агітаційних засобів (листівок та ін.); висловлювання погроз на адресу представників влади. І все це у першу чергу має одну мету – створити «обличчя

ворога». Потім – використання приводу, навіть незначного, але який може викликати негативну реакцію у населення з наступним використанням скупчення людей (організованого або стихійного), яке завжди може перетворитися у свавільний натовп [3, с. 29].

У зв'язку з викладеним припинення масового заворушення Національною гвардією України є комплексним і багатоскладовим завданням, що зумовлюється сукупністю дій, які спрямовані на підготовку відповідного масового заворушення і, зокрема, потребує відповідного «рівнозначного» реагування органами і підрозділами правопорядку. У тому числі до кола таких суб'єктів належить НГУ, що має низку повноважень з припинення масового заворушення і, відповідно, повинна володіти всіма характеристиками об'єкта забезпечення, – це обсяг і кількість осіб, що планують узяти участь, умови й обставини, які перешкоджають запобіганню такому масовому заворушенню, рівень озброєності та ступінь моральної готовності учасників до вчинення різних за ступенем тяжкості супутніх кримінальних правопорушень.

Як зауважує В. Бояров, масовими заворушеннями є насильницькі масові (групові) злочини, вчинені з різних мотивів (хуліганство, помста, з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості та ін.) особами у складі безчинствуючого натовпу, які посягають на громадську безпеку і громадський порядок, як злочинний прояв невдоволення діяльністю органів влади і управління та спрямовані на повну або тимчасову паралізацію їх діяльності і супроводжуються насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовуються як зброя [4, с. 17].

Водночас у більш вузькому розумінні значення терміна «зворушення» О. Шмаков характеризує його як вияв протесту невизначеною кількістю людей (організованим угрупованням людей) на обширній території, дії певних організованих угруповань людей, які можуть характеризуватися створенням натовпу, а також без нього та спрямуванням дій на вияв протесту шляхом проведення демонстрацій, мітингів, маніфестацій, пікетувань, страйків. Зворушення можуть виникнути одночасно чи послідовно в одному або кількох районах на

території держави, області, в окремих місцевостях, населених пунктах, на промислових об'єктах, об'єктах залізничного, повітряного й водного транспорту тощо [5].

Отже, розглядаючи відповідне явище як комплексне і багатоскладове, можна сформулювати уявлення про об'єктивні характеристики, що є суттєвими для забезпечення його припинення. Так, відповідні протиправні дії потребують злагодженого реагування, високого рівня підготовки особового складу (як фізичного, так і спеціального), а також юридичного (правоохоронного) та розуміння основних умов і обставин, що сприяли вчиненню такого протиправного діяння.

Крізь призму забезпечення припинення масових заворушень підрозділами НГУ слід звернути особливу увагу на те, що напередодні розгортання масових заворушень їх організаторами проводиться активне розповсюдження у громадських місцях, за місцем роботи чи навчання та за місцем проживання населення заздалегідь підготовлених провокаційних агітаційних засобів – звернень, програм, листівок, прокламацій, брошур, спецвипусків газет, де зазвичай піддається гострій критиці діяльність органів влади, акцентується увага різних категорій населення на найбільш «болючих» проблемах їхнього повсякденного життя, містяться спонукаючі до активних радикальних дій результати буцімто проведених об'єктивних соціопитувань, брехливі чутки, ультимативні вимоги до владних структур, палкі заклики взяти активну участь у зазначений день у масових акціях протесту і виявлення народного невдоволення – мітингах, маніфестаціях, зборах тощо [6].

Наведена інформація може свідчити про масове заворушення, яке готується, і суттєво вплинути на підготовленість особового складу конкретного підрозділу НГУ, що здійснюватиме припинення такого протиправного діяння. Крім цього, масові заворушення як об'єкт припинення є таким соціальним явищем, що не може бути реалізоване без організатора і локальних координаторів, які спонукають, провокують та координують відповідні протиправні дії. З огляду на досвід протистояння України російській агресії, активна фаза якої розпочалась у лютому 2022 р., зазначене питання потребує детальнішого дослідження. Адже масові заворушення на прикордонних територіях, особливо на кордоні з Білоруссю та

Російською Федерацією, набувають більш загрозливого для безпеки і оборони держави характеру.

Висновки

Отже, у сучасному розумінні масові заворушення є не лише соціальним феноменом, а насамперед – кримінально караним діянням. Водночас з огляду на необхідність їхнього припинення підрозділами Національної гвардії України цей соціальний прояв характеризується системою інших критеріїв, що, зі свого боку, не виключає протиправності та високої суспільної небезпечності відповідних дій, а це й зумовлює потребу негайного реагування органами правопорядку на такі процеси.

Сутність масового заворушення полягає в організованому вчиненні дій, спрямованих проти громадського порядку і моральності, які супроводжувалися насильством, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї.

Зміст і сутність повноважень Національної гвардії України загалом і військовослужбовців окремих частин і підрозділів зумовлюють нормативну можливість та об'єктивні обов'язки щодо припинення масових заворушень на території України, таким чином фрагментуючи необхідність припинення масового заворушення як акту протиправної поведінки та потребу в подальшому досудовому розслідуванні таких дій іншими суб'єктами органів правопорядку.

Перспективи подальших наукових пошуків полягають у більш детальному дослідженні

повноважень Національної гвардії України з припинення масових заворушень, особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні.

Перелік джерел посилання

1. Дубко Ю. В., Черепиненко О. Я. Щодо визначення сутності поняття масових заворушень в сучасній теорії права. *Форум права*. 2011. № 3. С. 237–242. URL: <http://surl.li/hyiyd> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Ives B., Lewis J. S. From Rallies to Riots: Why Some Protests Become Violent. *Journal of Conflict Resolution*. 2020. No. 64 (5). P. 958–986. DOI: 10.1177/0022002719887491.
3. Шалдирван П. В. Методика розслідування масових заворушень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Академія адвокатури України. Київ, 2005. 210 с.
4. Бояров В. І., Шалдирван П. В. Масові заворушення: особливості кваліфікації. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7. № 4 (25). С. 9–18.
5. Шмаков О. М., Лавніченко О. В. Повноваження суб'єктів сфери безпеки України з припинення масових заворушень. *Чесць і закон*. 2016. № 4. С. 26–33.
6. Тараненко М. М. До питання організації масових заворушень. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2013. № 3 (19). URL: <http://surl.li/hgsov> (дата звернення: 10.03.2023).

Стаття надійшла до редакції 15.04.2023 р.

UDC 35.071.1

О. Kobzar, O. Romashko

ANALYSIS OF THE CONTENT AND ESSENCE OF MASS DISTURBANCE AS AN OBJECT OF TERMINATION BY UNITS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE

The article analyzes the content and essence of mass riots as an object of suppression by units of the National Guard of Ukraine. The positions and opinions of scientists and researchers regarding mass riots as a social phenomenon, an illegal act and as an object of termination by the National Guard of Ukraine were studied.

The author proves the position that, in the modern sense, mass riots are not only a social phenomenon, but first of all a criminally punishable act. At the same time, from the point of view of the need to stop them by the National Guard of Ukraine, this social manifestation is characterized by a system of other criteria,

which in turn does not exclude the illegality and high public danger of the corresponding actions, which determines the need for immediate response by law enforcement agencies to these processes.

It has been proven that the content and essence of the powers of the National Guard of Ukraine in general and the servicemen of individual units and units determine the normative possibility and objective obligations to stop mass riots on the territory of Ukraine, thus fragmenting the need to stop a mass riot as an act of illegal behavior and the need for further pre-trial investigation of such actions by other subjects of law enforcement agencies.

The conclusion was reached that the essence of a mass riot consists in the organized commission of actions directed against public order and morality, accompanied by violence, pogroms, arson, destruction of property, seizure of buildings or structures, forcible eviction of citizens, resistance to representatives of the authorities with the use of weapons.

The prospect of further scientific research is the need for a more detailed study of the powers of the National Guard of Ukraine to stop mass riots under the conditions of the legal regime of martial law in Ukraine.

Keywords: *unrest, public order, security, guard, National Guard of Ukraine, concept, content.*

Кобзар Олександр Федорович – доктор юридичних наук, професор, начальник факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0002-5422-235X>

Ромашко Олег Миколайович – старший викладач кафедри управління підрозділами НГУ Київського інституту Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0003-1601-1591>